

بررسی آموزش معماری در دانشگاه‌های ایران در راستای حل بحران هویت معماری معاصر ایران

چکیده

معماری در ایران در دوره معاصر دارای ویژگی‌های متعددی است که برخی از این ویژگی‌ها از حافظه تاریخی معماری ایران فاصله زیادی دارد. با توجه به ارتباطات گسترده فرهنگی در نظام جهانی و از میان رفتن بسیاری از عناصر هویت ساز منجر به ایجاد بحران در هویت در عرصه‌های مختلف شده و هنر معماری نیز از این تحول دور نمانده است. مسئله‌ای که اینجا مطرح می‌گردد چگونگی مدیریت بحران معماری توسط آموزش دانشگاهی است. آموزش معماری یکی از موضوعات مهم و کلیدی در جریان رشد و شکوفایی هنر معماری در ایران و ترسیم آینده معماری ایران به شمار می‌آید. روش تحقیق توصیفی-تحلیلی و از نظر هدف کاربردی است. شیوه گردآوری اطلاعات پیمایشی است که از طریق ابزار پرسشنامه انجام شد. جامعه آماری این پژوهش 100 نفر از مجموع اساتید خبره دانشکده‌های معماری کشور می‌باشد و حجم نمونه‌گیری در این پژوهش با استفاده از فرمول کوکران 79 نفر است. به دلیل تسهیل در این نمونه‌گیری پنج دانشگاه معتبر کشور دانشگاه تهران، بهشتی، علم و صنعت، رازی کرمانشاه و کردستان بررسی شد. یافته‌های پژوهش حاکی از این است که الگوی اصلی معماری اصیل ایرانی با حل بحران نظام آموزش دانشگاهی کشور ارتباط مستقیم دارد. از سوی دیگر آموزش دانشگاهی و وجود یک الگوی مناسب آموزشی مهم‌ترین اصول برپایی یک نظام مناسب و برطرف کردن بحران هویت معماری داخلی است. با امحال معماری اصیل ایرانی در نظام آموزش معماری به صورت هویت‌گرا می‌توان بحران هویت معماری معاصر کشور را برطرف کرد.

اهداف پژوهش:

1. تعیین نقش آموزش معماری دانشگاه‌های ایران در راستای حل بحران هویت معاصر کشور.
2. ارائه رویکردی در آموزش معماری و در جهت بهبود بحران هویت معماری معاصر کشور.

سوالات پژوهش:

1. برنامه‌ریزی نظام آموزش معماری جامع چه تأثیری بر حل بحران هویت معماری ایران دارد؟
 2. مهم‌ترین رویکردهای آموزش معماری جهت ارتقای دانش معماری دانشجویان کشور و در راستای آن ارتقا معماری دانشگاهی کشور جهت بهبود بحران هویت معماری کشور چیست؟
- کلیدواژه‌ها: آموزش معماری، بحران هویت معماری، معماری معاصر ایران.

مقدمه

در گذشته با توجه به اینکه همه جوامع فضای فرهنگی خاص خود را داشتند، موضوع هویت غالباً به شکل بحرانی مطرح نبود؛ مگر در مواردی که موضوع همجواری در فرهنگ و ارتباطات بین فرهنگی به موضوع سلطه و غلبه فرهنگی تبدیل می‌شد. در دوره معاصر نیز پس از گسترش روابط جهانی و به ویژه در پی شکل‌گیری و توسعه روابط سلطه‌گرایانه کشورهای استعمارگر و سرمایه‌داری و برخورد فرهنگی بین سرزمین‌ها و اقوام و نژادهای گوناگون، و به خصوص پس از گسترش شبکه ارتباطات جهانی، بحث هویت در سطوح، لایه‌ها و جنبه‌های مختلف و کمابیش در همه سرزمین‌ها مطرح شده است. موضوع هویت در معماری ایران از اوایل قرن حاضر، بارها مطرح شده است و پاسخ‌هایی در حوزه‌های نظری و در طراحی به آن داده شده است. در دوران معاصر شرایط به گونه‌ای است که سرعت تغییرات چنان افزایش یافته که به سازنده‌های محیط امکان تسلط بر اوضاع داده نمی‌شود لذا آن‌ها فرصت کسب تجربه و تبدیل مواد خام به نیازهای انسانی را ندارند. در این دوران تشکیک نسبت به یافته‌های قبلی نیز ایجاد و تعهد نسبت به آن‌ها کمرنگ شده است. پیامد این وضعیت، شکل‌گیری هویت سردرگم می‌باشد که حتی در معماری نیز قابل مشاهده است. بنابراین در عصر حاضر، گرایش به هویت جنبه‌ای تقلیدی یافته است. بدیهی است تقلید از معماری دوران سنتی نمی‌تواند شکل‌دهنده معماری با هویت باشد. بحران در معماری ما از زمانی آغاز شد که درهای بسته معماری سنتی به سوی جهانی دگر باز شد و تعادل و توازن موجود در جامعه از میان رفت. فرهنگ و نگرش غرب به سرعت و شتاب زده و به صورتی ناقص وارد فضای زندگی و معماری مردم سرزمین ما گردید و فرصتی برای مطالعه و پالایش آن بر اساس فرهنگ و هویت خودی به وجود نیامد.

در خصوص سوابق مطالعاتی مربوط به این پژوهش و بر اساس مسیله هویت و آموزش معماری در منابع مختلفی سخن به میان آمده است. طی سال‌های اخیر، آثار متعددی با محوریت هویت در معماری معاصر ایران نگاشته شده است که البته فقط تعداد معدودی از آن‌ها به بررسی این مهم پرداخته‌اند. لعل بخش و همکاران (1398) طی پژوهش خود مدل آموزش طراحی معماری مبتنی بر تفکر هویتی و تعاملی در ایران را مورد بررسی قرار دادند. این پژوهش باهدف ارائه مدلی برای آموزش طراحی معماری هویتی در راستای کاستن از فاصله میان آموزش آکادمیک و حرفه صورت گرفته است. این پژوهش کیفی و مبتنی بر نظریه علی معلولی و پسا اثبات‌گرایانه است که بطور استقرایی و با گردآوری منظم و طبقه‌بندی شده داده‌های درجه اول صورت گرفته است و به دنبال اکتشاف مسائل پیرامونی آموزش طراحی معماری به شیوه مشارکتی است. نتایج بدست آمده از این پژوهش نشان می‌دهد که این مدل ضمن هم‌افزایی در آموزش موجب کارآمدی آموزش طراحی درمیان دانشجویان شده و می‌تواند فاصله میان آموزش آکادمیک و بازار کار را تا حدود زیادی کاهش دهد. حسن (2018) در مقاله خود تحت عنوان «بررسی استفاده از ابزار تصویری در آموزش معماری»، هدف از پژوهش او بررسی تأثیر ابزار عکس و هویت گذشته در آموزش معماری بود. روش تحقیق انجام یک آزمایش آموزشی که در آن یک نمایشگاه عکاسی را به عنوان ابزار یادگیری و ارزیابی در برنامه درسی "عوامل انسانی در معماری منظر" برگزار شد، بود. آن مطالعه به این نتیجه رسید که تجربیات حاصل از دیدن عکس‌های نمایشگاهی، ترویج ایجاد خلاقیت بود؛ علاوه بر این و تحول دانش، از طریق دیدن عکس‌ها و تم‌ها و روابط متقابل و متضاد بین آن‌ها اتفاق می‌افتد.

لذا با توجه به مطالب گفته شده، در پژوهش حاضر علاوه بر مطالب فوق و ضمن بهره بردن از منابع موجود، سعی شده است برای آموزش معماری در ایران ابتدا باید از تکیه بر تک برنامه درسی صرف نظر نموده، و سپس به طراحی یک نظام منعطف در سطح کلان براساس ضرورت‌های لازم و با تعریف اهداف دقیق و مفید برگرفته از چالش‌های جهانی و بومی (ایران) و براساس مؤلفه‌های آموزش هویت‌ساز اقدام نمود و نیز سعی شده ابتدا رابطه هویت و آموزش معماری ایرانی به‌وسیله تحقیق از پژوهش‌گران دانشگاهی بررسی شود و این بوسیله پرسشنامه و مصاحبه صورت گرفته و براساس فرضیات صورت گرفته پیشنهاد شد که آموزش طراحی معماری مبتنی بر توجه به هویت اصیل ایرانی مورد توجه بیشتر قرار گیرد و در پایان پیشنهادهای در جهت توجه بیشتر به مؤلفه‌های آموزش هویت‌ساز در سیستم دانشگاهی صورت گرفت.

در این پژوهش، روش تحقیق از نوع توصیفی-تحلیلی و از نظرهدف کاربردی است. شیوه گردآوری اطلاعات پیمایشی (میدانی) است که از طریق ابزار پرسشنامه انجام شده است. جامعه آماری این پژوهش 100 نفر از مجموع اساتید خبره دانشکده‌های معماری کشور می‌باشد که حجم نمونه‌گیری در این پژوهش با استفاده از فرمول کوکران 79 نفر می‌باشد. به دلیل تسهیل در این نمونه‌گیری پنج دانشگاه معتبر کشور دانشگاه تهران، بهشتی، علم و صنعت، رازی کرمانشاه و کردستان مورد بررسی قرار می‌گیرند تجزیه و تحلیل داده‌های این پژوهش با استفاده از روش‌های همبستگی و تحلیل عاملی اکتشافی و با نرم افزار SPSS صورت می‌پذیرد.

نتیجه‌گیری

منابع استخراج الگوهای معماری از یک سو در سرمایه فرهنگی جامعه ایران و از سوی دیگر، در بستر طبیعی این سرزمین نهفته است. بدین ترتیب، شاید حرکت از سطوح پائین فرهنگ (تولیدات و الگوها) و حرکت در جهت رفع ناکارآمدی آن، به بازسازی پارادایم و سامان یابی دوباره فرهنگ یاری رساند. توانایی معماران و طراحان در بازیابی و خلق الگوها از دل سرمایه فرهنگی هر جامعه، موجب برقراری رابطه تعاملی و دوسویه مؤلفه‌های فرهنگی می‌شود و از هویت جمعی یک جامعه حمایت خواهد کرد. به بیان ساده‌تر اگرچه ریشه بحران معماری امروز ایران تنها در خود معماری خلاصه نمی‌شود و شامل مجموعه عواملی در پارادایم فرهنگی جامعه است، می‌توان با خلق الگوهای کارآمد به بهبود بحران مذکور امید داشت. برای رهایی از این بحران باید در جهت احیای هویت ایرانی تلاش کرد. مسئله مهمی که اینجا پیش می‌آید آن است که در حال حاضر نمی‌توان عین همان اصول معماری گذشته را در دوران معاصر پیاده کرد بلکه آنچه اینجا اهمیت پیدا می‌کند مقوله زمان است. یک طراح موفق باید بتواند در هر دوره طبق نیازهای زمان خود آثاری در خور فرهنگ و تمدن اصیل این سرزمین خلق کند. نیازهای عصر حاضر را شناسایی و با درایت خود اثری متناسب با زمان اما با دورنمایی از اصالت طراحی کند که مورد توجه و تأکید اکثریت قرار گیرد. بنابراین چنین پژوهش‌هایی کمک بسیار به شناسایی هر چه بیشتر هویت، مهم جلوه دادن و تثبیت جایگاه آن در معماری معاصر ایران دارد. همچنین آموزش مناسب در این راستا کمک شایانی به این مقوله می‌نماید. با عنایت بر مشکلات آموزش معماری در ایران که عبارتند از عدم حضور اهداف دقیق و مفید، برنامه‌ریزی و ارزشیابی؛ آموزش تک برنامه‌ای در سطح؛ حاکمیت نگاه جزءنگر در آن حوزه‌ها و عدم توجه به محتواهای مورد نیاز آموزش معماری هویت‌گرا ضرورت فراهم آوردن ظرفی مناسب برای آموزش هویت و معماری هویت‌ساز را بیش از پیش ضروری می‌نماید. به عبارتی برای آموزش معماری در ایران در ابتدا باید از تکیه بر تک برنامه درسی صرف نظر نموده، و سپس به طراحی

یک نظام منعطف در سطح کلان براساس ضرورت‌های اشاره شده و با تعریف اهداف دقیق و مفید برگرفته از چالش‌های جهانی و بومی (ایران) اقدام نمود. در نهایت پیشنهاد می‌گردد آموزش معماری برای آموزش معماری هویت‌گرا دستخوش تحولات زیر گردد: 1- بهره‌گیری از دانش معماری بومی ایران که خود دستاوردهای بسیاری در مورد هویت ملی دارند (حفظ و تداوم الگوهای معماری بومی و سنتی وهویتی). 2- ارائه واحدهای مرتبط با "گذشته وهویت اصیل ایرانی" در تعامل با کارگاه‌های طراحی معماری. 3- تأکید بر دروس میان رشته‌ای و مباحث مرتبط با پایداری وهویت اجتماعی فرهنگی و اقتصادی در کنار هویت بوم شناختی و سنتی معماری ایران. 4- ارائه و اجرای مدل‌های متنوع آموزش معماری سنتی و هویت‌ساز. 5- تأکید بر روابط میان ایده‌ها، طراحی و در نهایت ارزیابی پروژه‌ها بر اساس مؤلفه‌های معماری و آموزش هویت‌ساز 6- برگزاری کارگاه‌هایی برای ارزیابی کار معمارانی که در جامعه حرفه‌ای سعی به ارائه نمونه‌هایی از معماری هویت‌ساز دارند. 7- ارائه مباحث و تمرین متعدد برای توانمند ساختن دانشجویان در رویارویی با مسائل کمی اینکه کدام یک از موارد فوق محوریت بیشتری پیدا کنند مرتبط به تعیین اهداف براساس نیازها و شرایط هویتی کشور است.

منابع:

کتاب‌ها:

اردلان، نادر؛ بختیار، لاله. (1390). حس وحدت: نقش سنت در معماری ایرانی. چاپ اول، ترجمه و. جلیلی، تهران: علم معمار.

معماریان، غلامحسین. (۱۳۸۴). سیری در مبانی نظری معماری. تهران: نشر سروش دانش.

مایر، راشمی؛ هرناندز، کارلوس. (1385). یادگیری برای هزاره نوین؛ چالش‌های آموزش در قرن بیست و یکم، ترجمه مرضیه کیقبادی، علیرضا بوشهری و وحید وحیدی مطلق، تهران: مرکز آینده پژوهی علوم و فناوری.

مقالات:

حجت، عیسی. (1382). "آموزش معماری و بی‌ارزشی ارزشها". نشریه هنرهای زیبا، شماره 41، صص 63-70.

حسینی، سیدباقر؛ مفیدی شمیرانی، سیدمجید و مدی، حسین. (1387). «آموزش معماری پایدار در ایران»، مجله فناوری و آموزش.

دباغ پور، راحله؛ فروزانفر، فرید. (1394). «هویت و راهکارهای احیای آن در معماری معاصر ایران»، همایش ملی معماری و شهرسازی ایرانی اسلامی.

روح‌الامینی، محمود و همکاران. (1379). «میزگرد فرهنگ و هویت ایرانی، فرصت‌ها و چالش‌ها»، فصلنامه‌ی مطالعات ملی، 2(4)، 60-9.

رفیعی جیردهی، علی؛ حبیبزاده و خطبه سرا، رامین. (1392). «بررسی عوامل مؤثر بر هویت جمعی (محلی، ملی و جهانی) شهروندان گیلک»، فصلنامه مطالعات توسعه اجتماعی- فرهنگی، 1 (2)، 101-129.

قدوسی فر، سیدهادی و همکاران. (1391). «آموزش سنتی معماری در ایران و ارزیابی آن از دیدگاه یادگیری مبتنی بر مغز». نشریه مطالعات معماری ایران.

قزائتی، حسنا. (1394). «هویت در معماری ایرانی»، همایش ملی معماری و شهرسازی ایرانی- اسلامی.

کریمی، محمد. (۱۳۸۷). «نظام آموزش معماری، معماری فرهنگ»، سال دهم، شماره ۲۳، صص 1-20.

معین کریمیان، زهرا؛ احمدوند، علی محمد. (1392). «جامعه اطلاعاتی، هویت فرهنگی و رسالت دانشگاه‌ها»، فصلنامه تحقیقات فرهنگی، 5 (3)، 47-76.

نقره کار، عبدالحمید؛ طبرسا، محمدعلی. (1389). «بالندگی اصول و مؤلفه‌های سامانمند هویت اسلامی در شالوده معماری معاصر، از مقیاس تک بناها تا بافت‌های شهری»، آبادی، وزارت مسکن.

نقی زاده، محمد. (۱۳۸۲). «معنویت گرایی در هنر و آموزش هنر»، گنجینه معارف، شماره 17 و 18، 1-10.

Abel, C. (2007). *Architecture, technology and process*. Routledge.

Hassan, D. K. (2018). *Teaching Humanities in Architecture Education: Investigating the Potentials of Interactive Photography Exposition as an Inquiry-Based Learning Tool*. Education and Urban Society, 0013124517748725.

Mohareb, N., & Maassarani, S. (2018). DESIGN-BUILD: AN EFFECTIVE APPROACH FOR ARCHITECTURE STUDIO EDUCATION. *ArchNet-IJAR: International Journal of Architectural Research*, 12(2), 146.

Nicholas, C., & Oak, A. (2018). Building consensus: Design media and multimodality in architecture education. *Discourse & Society*, 0957926518754415.

Salman, M. (2018). Sustainability and Vernacular Architecture: Rethinking What Identity Is. In *Urban and Architectural Heritage Conservation within Sustainability*. IntechOpen.

Torabi, Z., & Brahman, S. (2013) *Middle-East Journal of Scientific Research* 15 (1): 106-113.